

משה חיים פלח

בגדר דינא דאין ספק מוציא מידי ודאי

ובבינת אדם (שער רוב וחזקה סי' 101) כתב לצאר ע"פ המבואר בקוגיא דצבורות (כ א) ללא אזלינן בתר רוב בהמות מתעצרות ויולדות לפטור מצבורה משום דהוי רוב דתלי במעשה [ואף דרבינא הוא דמשני התם כן, ורצא משני שינויא אחרינא דמתניתין דהתם כרבי מאיר דחייש למיעוטא, כבר ביארו די"ל דרצא לא פליג בעיקר דינא דרוב התלוי במעשה אלא דס"ל דעיבור בהמה לא חשיב תלוי במעשה וכצורת תוס' התם גבי עיבור אדם] והך רוב גרע וחזקה עדיפא מיניה ולהכי אין ספק השקול מוציא מידי ודאי, וגבי תינוק הנמלא בנד העיסה כתב התם די"ל דחשיב רוב התלוי במעשה כיון דכן הוא הטבע יעו"ש, וזריך לדחוק ולחלק דאכילת חולדה חשיבא טפי תלי במעשה, אולם גם דרך זו שתומה טובא בדברי הגמ'.

עוד מבארים בזה בנוס"א, וכן מטו משמיה דהגר"ד, דיסוד הנידון אי ספק מוציא מידי ודאי היינו אי חשיב בכה"ג לידת ספק, דיש לומר דכה"ג חשיב דליכא ריעותא ולידת ספק לפנינו, ולא נאמר דין רוב אלא היכא דנולד ספק, אך הכא אי אין ספק מוציא מידי ודאי היינו ללא חשיב לידת ספק לפנינו כלל, כיון דלא חזינו מעשה לפנינו.

ויש שביארו בנוס"א, דדין רוב לא נאמר אלא לדון דבר על דרך הרוב, אך רוב לא מהני כלל לחדש מעשה, ול"ה אפילו רוב גרוע [וגרע מרוב התלוי במעשה דצבורות] אלא ספק הרגיל דינא אחרינא הוא [והוא מסביר] והך דינא אלא מהני במקום חזקה [אך כבר נתקשו בזה דא"כ בסוגיא דחולין (יא א) דבעינן למילף דין רובא מכמה דוכתי, דילמא ל"ה מדין רוב אלא מהך דינא דספק הרגיל] ויעוין עוד בס' עבודת הכהן (כלל ה).

עוד יש המבארים בזה (יעוין בס' ביאורי עדות סי"ג) דהנה ל"ב הא דקרינן לחזקה ודאי, אלא י"ל דהכא לא הוי מדין חזקה דמעיקרא, אלא מדין מוחזקות דין האיסור, וכן מבארים בדינא דעד אחד במקום אתחזק איסורא, ויש לומר דאף אי רובא

מדד"מ נשמע להו לרצנן לאו אמר ר' מאיר ללמים אקורין שברי ללמים מותרין לרצנן עבודת כוכבים נמי היא אסורה ושבריה מותרין הכי השתא התם אימר עצדום אימר לא עצדום ואת"ל עצדום אימר בטלום עבודת כוכבים ודאי עצדוה מי יימר דצטלה הוי ספק ודאי ואין ספק מוציא מידי ודאי ואין ספק מוציא מידי ודאי והתניא חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות אפילו הן בני יומן הרי הן בחזקת מתוקנין והא הכא ודאי טבילי ספק עשרינהו ספק לא עשרינהו וקאחי ספק ומוציא מידי ודאי התם ודאי וודאי הוא כו'.

בעיקר הנידון אי ספק מוציא מידי ודאי, שיטת תוס' בסוגין ובכ"ד דהיינו דוקא בספק הרגיל, וכן מבואר בדברי ש"ר¹ וכבר תמהו האחרו' דלכאורה ספק הרגיל היינו רוצא דליתיה קמן, וכמו כן לפו"ר הך ודאי היינו חזקה דמעיקרא [וכן ריהטת ליטנא דרש"י בסוגין] וא"כ מאי מיבעי לן אי ספק מוציא מידי ודאי הא צפשוטו קי"ל כחכמים (יצמות קיט א, קידושין פא, גדה יא א) דרובא וחזקה רוצא עדיף גבי אשה שהלך בעלה וזרתה למדינת הים וגבי תינוק הנמלא בנד העיסה, ומצינו בזה כמה וכמה דרכים.

בפרי מגדים (סי' תלד משצ"ז סק"ג) נראה דנטה תחילה לצאר ע"פ שיטת הראשונים (יצמות קיט א) דקי"ל דסמוך מיעוטא לחזקה לחומרא ונקט התם דהוא מדרצנן וכן ביאר בספרו שושנת העמקים (כלל יא) אלא דנתקשה שם דהך דינא אינו אלא בדאורייתא, אך דרצנן לא סמכינן מיעוטא לחזקה אף לחומרא, ואילו הכא שיטת תוס' צפסחים (ט א) בחד שינויא דאף דרצנן אין ספק מוציא מידי ודאי, ותירץ (צפמ"ג שס) דשאני ספק הרגיל ללא הוי רוב גמור אלא דהוי ספק שאינו שקול ויעוין צפושנת העמקים שס, אולם הדברים סתומים טובא, ועוד דאכתי תיקשי לשיטת הראשונים דלרצנן לא אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה כלל.

¹ אולם התוס' ותוס' ר"פ צפסחים (ט א, ט ב) נסתפקו בזה ונראה דצדדך אחת נקטו דהוי אף בספק השקול, וכן דקדקו מלשון רש"י התם, והא דמקילין בחמץ היינו משום דצדיקת חמץ דרצנן או מטעמא דחמץ שאינו ידוע וכן צמדורות העכו"ם משום דהוי דרצנן כשיטת הרמב"ם, ובמעשה דשפתו של מ"ק ל"ל כהך מ' דתוס' דמייירי ברה"ר, אלא דאי אסממ"ו ל"ה אפילו ספק, ובשינויא דגמ' דספק רוח הא דבעינן לספק ספיקא משום דספק רוח לא הוי ספק השקול וכתמיהת מהר"ם חלאוה והאחרו' מסוגיא דנדה (כט א) ואעפ"כ מנטרף לס"ס ואכמ"ל, ומיהו גבי טבל מודה רש"י דהא דספק מוציא מידי ודאי היינו משום דרוב חברים מעשרים [ומבארים דיסוד הנידון אי ספק מוציא מידי ודאי, אלא דדרצנן וס"ט ברה"ר דספק השקול לקולא, איכא נפק"מ אף בספק השקול, ואילו בטבל דאיכא דינא דספיקא דאורייתא לחומרא הנפק"מ רק במקום רוב, דאי אין ספק מוציא מידי ודאי ל"ה ספק וממילא ליכא כלל דין רוב, אך אי ספק מוציא מידי ודאי והוי ספק, שוב אזלינן בתר רובא לקולא].

סיבה חילונית המתקנתו, וכן צנדה מ"ע היתה ראויה להשאר בטומאתה, אלא מספקא לן שמא נעשה צה מעשה טבילה לטהרה, וכן צנפלו וחמץ מ"ע אית להו סיבה להשאר במקומם, אלא דמספקא לן שמא נעשה צה מעשה אכילה, וצוה אמרינן דאין ספק מו"א מדי ודאי.

ומשא"כ בדין חזקה דמעיקרא, וכגון בספק נגע, הרי מספקא לן דילמא נשתנה הנגע מחמת עצמו, ובכה"ג הרי יתכן דמעיקרא לא היתה כלל סיבה דישאר הנגע כדמעיקרא, ולהכי לא חשיב ודאי, וליכא צוה אלא דין חזקה, וצוה ק"ל דרובא וחזקה רובא עדיף.

ובתינוק הנמצא בצד העיסה, דמספקא לן שמא נטמא או שמא טימא את העיסה, נמי ל"ש לדון דאין ספק מו"א מדי ודאי, ומשום דטהרה אינה אלא העדר טומאה, ול"ש לדון דהיתה להם סיבה חיובית להשאר טהורים, ולהכי ל"ש צוה אלא דין חזקה, וגבי יבום מחיים אכתי ליכא סיבה לדין יבום כלל, ול"ש התם אלא דין חזקה.

והא דשקיל וטרי בסוגין אי אמרינן צוה אין ספק מו"א מדי ודאי, דבעלמא סיבת הודאי קיימת אף השתא, אלא דמספקא לן דילמא איכא סיבה המצטלחה [וכגון ציורשים, דאף אי איכא יורש נוסף, אכתי איכא סיבה ודאית לכל אחד מן היורשים, ויעוין בתוס' רי"ד (ב"ב קלה א) דהיכא דאחד מן היורשים נסתלק מן הירושה ואינו רוצה לירש, יורש האחר הכל] משא"כ הכא אף דמעיקרא היתה סיבה ודאית דימשך הדבר כן, אף לצד הספק הרי השתא כבר בטלה הסיבה, וצוה הוא דשו"ט הכא אי גס צוה אמרינן דאין ספק מו"א מדי ודאי.

והנה בחולין (יא) איתמר השוחט צסקין ונמצאת פגומה אמר רב הונא אפילו שיצר בה עצמות כל היום פסולה חיישינן שמא צעור נפגמה ורב חסדא אמר כשרה שמא צענס נפגמה בשלמא רב הונא כשמעתיא אלא רב חסדא מאי טעמא אמר לך עצם ודאי פוגם עור ספק פוגם ספק לא פוגם הוי ספק וודאי ואין ספק מו"א מדי ודאי, והתוס' (בסוגין) כתבו וז"ל ואין ספק מו"א מדי ודאי צתמיה פי' ואין ספק היתר הרגיל מו"א מדי ודאי דאי צשאנו רגיל אפילו ספק איסור אינו מו"א מדי ודאי היתר כדמוכח בפ"ק דחולין גבי עור ספק פוגם וכו' עכ"ל, ולכאורה מבואר דפירשו דחד דינא הוא, אלא דבספק הרגיל מיצעי לן הכא, ובספק השקול פשיטא דאינו מו"א מדי ודאי וזהו דינא דהתם, וכן נראה מדברי התוס' התם וכן צנדה (טו צ) וז"ל (נהה שס) בפ"ק דחולין גבי שחט ונמצא סכין פגומה קאמר נמי אין ספק מו"א מדי ודאי ולא מייתי מהך דחצר ושפחה משום דהכא הוי ספק טוב ורגיל ואפי' לקולא מו"א מדי ודאי וה"נ לא שייך לאתויי הויא דהתם דטבל ועלה דאחי ספק

וחזקה רובא עדיף מ"מ לא מהני להו"א ממוחזקות דין האיסור, ואף את"ל דרוב מהני להו"א אף ממוחזקות דין האיסור, דיש לומר דרוב חשיב ודאי ועכ"פ רובא דליתיה קמן, וכדמכנין בריש גיטין ארוב צקיאין לשמה במקום מוחזקות איסור אשת איש, מ"מ ספק הרגיל לא הוי רוב גמור והא לא מהני במקום מוחזקות דין האיסור, אך כבר נתקשו צוה, דבספק נפל לכאורה ל"ש כלל מוחזקות דין האיסור, ודנו לדמות לשיטת הש"ך צנקה"כ (סי' קכו) דשייך דין אחזקת איסורא בניקור הגיד ויל"ד ואכמ"ל.

ונראה לבאר עיקר דינא דאין ספק מו"א מדי ודאי באופן אחר, ולעולם יש לומר דספק הרגיל דינו כרוב ממש [וכהנך שיטות דרוב לא חשיב ודאי ואף רובא דליתיה קמן וכדנקט הגר"ע (מהדו"ט סי' קח) ואף את"ל דלא הוי מפרשת רוב, מ"מ יש לומר דצנחה להו"א מחזקה דעלמא] ויסוד הנידון הכא כלל אינו צנח ספק הרגיל, אלא יסוד הדין צוה כדינא דאין ספק מו"א מדי ודאי דעלמא, ואין זה שייך לדין חזקה וכדיתבאר.

דהנה צהא דקי"ל צסוגיא דהחולין (לו צ) צגוונא דודאי יורש וספק יורש דאמרינן אין ספק מו"א מדי ודאי, וידוע ציאור הגר"ח דלכל יורש איכא סיבת ירושה על כל הנכסים [ויעוין צחידושי רבינו חיים הלוי (פ"ח מתרומות) עיקר היסוד] אלא דהיכא דאיכא כמה יורשים כל אחד ממעט זכיית הנכסים צפועל, ולהכי צמקום ודאי יורש וספק יורש, אמרינן דכיון דלירש הודאי איכא סיבת ירושה ודאית על כל הנכסים, ומספקא לן האם היורש הספק ממעט, אין ספק מו"א מדי ודאי, וכן אשכחנא האי כלל צכמה דוכתי, דכל היכא דאיכא סיבה ודאית, וספק האם איכא סיבה המפקיעתה, אמרי' דאין ספק מו"א מדי ודאי [וכן דנו האחרו' צספק אונס, דאין ספק אונס פוטר משום דאף צמקום אונס איתא לסיבת החיוב אלא דאונס הוי פטור וכן צכ"ד].

ונראה דזהו נמי יסוד דינא דאין ספק מו"א מדי ודאי דסוגין, דהנה אשכחנא דין אין ספק מו"א ודאי גבי עבודה זרה דודאי עצדום וספק ציטלוס, וגבי טבל דודאי היה טבל וספק אי נתקן בהפרשה, וגבי ודאי נפל וודאי חמץ וספק אי נאכל, וכן צנדה (טו צ) גבי ודאי ראתה וספק טבלה, והנה בכל הנך דוכתי אף לצד דנתקנו, מ"מ מעיקרא היתה צוה סיבה להשאר אסורין, אלא דמספקא לן שמא נתקנו ע"י סיבה חילונית, ויש לומר דאף צוה אמרינן דאין ספק מו"א מדי ודאי, דהרי אף לצד דציטלוס מ"מ לעבודה זרה מ"ע היתה סיבה להשאר צאיסורה, אלא דנתחדשה סיבה חילונית המצטלחה, וכן צטבל הרי מ"ע היה סיבה דישאר צאיסורו, אלא דשמא נתחדשה

והנה צהא דאמרינן (חולין יז) מנא הא מילתא דאמור רבנן אוקי מילתא אחזקה כתב הרמב"ן וז"ל פירוש ואפי' לקולא אצל לחומר סבא הוא, ומייתי לה הכא אגב דאמר רב הונא אפי' שבר צה עצמות כל היום שחיטתו פסולה, ואף על גב דלחומר הוא, אי לא חזקה דאורייתא לא הווי מחמירין צה רבנן כולי האי והוה לן למימר אין ספק מוטיא מידי ודאי אי נמי כו' עכ"ל, והנה אי נימא דהרמב"ן הכא אזיל גם למש"כ לעיל לפרש הך דאין ספק מוטיא מידי ודאי היינו מידי ודאי דצדיקת סכין וכדין אסממ"ו דסוגין, מצואר להדיא דדינא דאין ספק מוטיא מידי ודאי לא הוי מדין חזקה דמעיקרא אלא דינא אחרינא הוא [אלא דהרמב"ן סיים אי נמי משום דאמרן לעיל לא צדק נצלה ומטמאה במשא אלמא חזקה דאורייתא, ויתכן דמש"כ תחילה קאי לדרך הא' לעיל דלישנא דאין ספק מוטיא מידי ודאי לאו דוקא, והך אי נמי היינו לדרך הב' דלעיל].

ובדינא דצהמה צחייה צחזקת איסור עומדת, נראה דתלי בצלוגתת הראשונים, דלשיטת רש"י ודעמיה דהיינו חזקת איסור אבר מן החי ומחזיקין מאיסור לאיסור [ויעוין ברמב"ן (יבמות לב) ובהשגות לספר המצוות (שורש א)] ל"ש בזה אלא דין חזקה גרידא, אך לשיטת הראשונים דהיינו חזקת איסור אינו זכות, לכאורה יל"ד בזה נמי דינא דאין ספק מוטיא מידי ודאי, ויתכן דאה"נ. ויעוין צס' שירת הלויים (פסחים), ויש להאריך עוד.

ומוטיא מידי ודאי דהתם היינו משום דהוי לחומר עכ"ל, ומצואר דיסוד דינא דאין ספק מוטיא מידי ודאי דהתם הוי כדינא דסוגין, ולכאורה הדברים נריכים זיאר טובא, דהא התם אין הספק צה להוטיא מן הודאי כלל, אלא סבא אחרינא הוא וכמ"ש הרשב"א (חולין שס) וז"ל ספק ודאי שנאמרו כאן לא נאמרה על דרך רוב ספק ודאי שנאמרו בתלמוד שהודאי מכחיש את הספק והספק מכחיש את הודאי אצל כאן אין ספק מכחיש את הודאי דאפשר לעור שפגם ואפשר לעצם שפגם ואפשר ששניהם פגמו את הסכין והכא הכי מפרשין ליה אין מניחין את המצוי לפגום ותולין צמי שאינו מצוי לפגום ועצם מצוי לפגום עכ"ל ויעוין עוד ברמב"ן ובצעל המאור שם, ולפ"ר היה נראה דדימו התוס' הך סברות זל"ז, דיסודם דמניחין את הספק ותופסין את הודאי, אולם הוא מחודש טובא.

אך נראה לצאר דצרי תוס' צפשיטות, דהנה יעוין צחידושי הרמב"ן (חולין שס) דנתקשה נמי בלישנא דספק מוטיא מידי ודאי דהתם דהא אין הספק צה להוטיא כלל מן הודאי, ותחילה תי' דלאו דוקא הוא אך שוב כתב וז"ל אי נמי הכי קאמר עצם ודאי פגים ואיכא למתלי ביה, עור ספק פגים ואין ספק מוטיא מידי ודאי דצדיקת סכין, אלא ודאי דעצם הוא שמוטיא מודאי דצדיקה עכ"ל, ומצואר דהוי כדין אין ספק מוטיא מידי ודאי דהכא, דאין ספק פגימת עצם מוטיא מידי ודאי צדיקת הסכין דמעיקרא, ונראה דאף התוס' פירשו הכי, ולהכי דימו לסוגין.